

Dr. Elsevar SALMANOV

TÜRKİYE-AZERBAIJAN İLİŞKİLERİ KAPSAMINDA ULUSLARARASI GÜVENLİK SORUNLARINA ORTAK YAKLAŞIM

Uluslararası ilişkiler literatürüne Latince kökenli *secura* (endişeden/tehditten uzak) (1) kelimesi ile giren *güvenlik* kavramı 1432 yılından beri Batı diplomasisinde kullanılmaktadır. Arnold Wolfers'in güvenlik kavramı ile ilgili çalışmalarında söz konusu kavramın muğlaklığına vurgu yapılmakla birlikte, "hangi değerlerin, hangi tehditlerden, hangi araçlarla ve hangi maliyette korunmasına" yönelik sorular ön plana çıkarılmaktadır. (2) Ayrıca Wolfers, güvenliği objektif anlamda eldeki değerlere yönelik bir tehdidin olmaması, subjektif anlamda ise bu değerlere yönelik bir saldırı olacağına dair korku yaşanmaması olarak tanımlamıştır. (3) Güvenlikle ilgili tanımlamalardan anlaşılan şu ki, devletler açısından odaklanılması gereken kavram *Tehdit* kavramıdır. Tehdit algısı, biçimi, niteliği, yapısı ve belirtisi devletlerin yaklaşımlarına göre değişmektedir. Bir devletin varlığı açısından güvenlik sorunu söz konusu olduğunda devletin meşruluğu bakımından başlıca üç olgu öne çıkmaktadır:

- devletin sınırsal güvenliği açısından oluşan dış tehdit;
- devletin iç egemenliğinin diğer güç veya güçlerce tehdit edilmesi;

c) devletin dış egemenliğinin tehdidi.

Bu, egemenliğin varlığını sorunsallaştıran üç tehdit olgusu Morgenthau'nun açıklamasıyla devletin ulusal çıkarının ve dışa dönük politik amacının kendi varlığını sürdürebilmesi üzerine kurulduğunu kanıtlamaktadır. Güvenlik açısından ise devletin varlığı temel iki politik-hukuki söylem üzerine oturmaktadır: realist ve idealist. Zaten güvenlik algısı da bu iki söyleme dayanmaktadır. (4)

Realist ve idealist yaklaşımı temel alan güvenlik tanımlamaları esas olarak aşağıdaki başlıklar altında irdelenmektedir:

- ulusal güvenlik
- uluslararası güvenlik
- kolektif güvenlik (5)

Bu çalışmamızda, Türkiye-Azerbaycan ilişkileri çerçevesinde değerlendirmesini yapmaya çalışacağımız *uluslararası güvenlik* sorunları kapsamında temel tehdit unsurlarının irdelenmesi ve bu doğrultuda atılması gerekli olan adımların vurgulanmasıdır.

Basit biçimde *uluslararası güvenlik* sorunları devletlerin ulusal güvenliğini aşan boyutlarda beliren ortak tehditleri içermektedir. Daha belirleyici bir tanıma göre,

uluslararası güvenlik uluslararası sistemin savaş tehdidinden uzak kalmasını zorunlu kılmaktadır. Bu sorunu da devletler uluslararası hukukun öngördüğü yollarla çözmeye çalışmaktadırlar. (6)

II. Dünya Savaşı'nın yol açtığı büyük felaketler devletleri uluslararası bir hukuk anlayışı kapsamında ortak tehditlere karşı birlikte çalışmaya zorlamış ve bu doğrultuda başta Birleşmiş Milletler olmak üzere devletlerarası çok sayıda örgüt, kurum, ittifaklar oluşmuştur. Sovyetler

Birliđi'nin egemen güç olarak varlık gösterdiği dönemlerde iki kutuplu bir dil ve anlayışa sahip olan bu türden uluslararası güvenlik söylemleri, SSCB'nin çöküşünden sonra ortak bir anlayışa dönüşmeye başladı. Özellikle de, XX. Yüzyılın sonları ve XXI. Yüzyılın başlarında kendisini dünyaya dayatan yeni ve içerik bakımından farklı sorunların gündeme gelmesi devletlerin söz konusu yeni türden tehditler karşısında yalnız mücadele etmesinin zorluğunu ortaya çıkarttı. Terör, küresel ısınma, silahsızlanma, ticaret, enerji, su ve gıda, özellikle de son bir seneyi aşkın bir süredir yaşadığımız salgın gibi sorunlar uluslararası güvenliğin ana gündemini oluşturmaktadır. Doğası gereği belirtilen bu sorunları hiçbir devletin kendi olanakları ile aşması ve üstesinden gelmesi mümkün gözükmemektedir.

Öte yandan uluslararası güvenliği tehdit eden sorunlara bütün devletlerin/hükümetlerin yaklaşımı aynı değildir. Örneđin, küresel ısınma tüm dünyayı tehdit ederken ve bu yönde ABD`de Barack Obama yönetimi döneminde uluslararası kamuoyunda ve devletler arasında sorunun çözümüne ilişkin ortak bir söylem ve tavır belirginken, Donald Trump döneminde ABD`nin poli-

tikası tamamen değişmiştir. Benzer şekilde devletlerin farklı tutum ve yaklaşımlarının başta terör olmak üzere diğer uluslararası sorunlarda da sergilendiği görülmektedir. Böyle olduğu taktirde, doğal olarak devletler bu türden sorunları ikili ve bölgesel ilişkiler kapsamında değerlendirerek ele almaya çalışırlar. Bu açıdan yaklaştığımızda Türkiye-Azerbaycan ilişkileri kapsamında uluslararası ve bölgesel sorunların kabarıklığı dikkatten kaçmamaktadır. Kuşkusuz, bu sorunların birçoğu her iki devletin gücünün boyutlarını aşar gözükse de, iki devlet arasındaki ilişkilerin yapısı, birtakım çabalarla söz konusu uluslararası güvenlik sorunlarının tehdit düzeyini kendi ulusal varlıkları ve bölgeleri için hafifletmeye olanak tanımaktadır.

Türkiye-Azerbaycan ilişkileri kapsamında değerlendirdiğimiz zaman uluslararası güvenliğ sorunlarını beş başlık altında sıralamamız mümkündür:

- Terör
- Enerji
- Enformasyon
- Çevre/Doğa
- Sağlık

Terör sorunu. 1990`lı yıllardan itibaren dünyanın yapısında gözlemlenen önemli gelişmeler, özellikle de iletişim, teknoloji, mal, hizmet, sermaye yapısı ve sosyal kimlikler alanında kendini gösteren akılcılaşma değişim ve farklılaşma sıkıntıları, sorunları ve çözüm arayışlarını da beraberinde getirmiştir. Bu sorunların başında terör ilk sırada gelmektedir.

Uluslararası ilişkilerde ve genel anlamda dünyanın güvenliği açısından terör 1960`lı yıllardan bu yana küresel şiddet eylemi olarak devletlerarası boyut kazanmıştır. (7) Uluslararası hukuk ölçüğünde terörizm, adına kısaca Cenevre Sözleşmesi denilen 1937 tarihli "Terörizmle mücadele ve terörizmin önlenmesine dair sözleşme" ile gündeme alınmıştır. Bunu takiben, imzalandığı şehirlere göre isimlendirilen Tokyo (1963), Lahey (1970), Montreal (1971), Strazburg (1977), Katmandu (1987), Kahire (1998) sözleşmeleri imzalanmıştır. Ama özellikle 1977 tarihli Strazburg (Terörizmin önlenmesine dair Avrupa Sözleşmesi), 1998 tarihli İslam Konferansı Örgütü'nün "Uluslararası terörizmle mücadele" antlaşması, 1999 tarihli "Terörizmin Finansmanının önlenmesi", 2005 tarihli "Nükleer terörizm faaliyetlerinin önlenmesi" ve son olarak "Uluslararası Terörizme Dair Kapsamlı Sözleşme" başta terör olmak üzere bir dizi şiddet eylemini uluslararası hukuk düzeyinde değerlendirmeye almıştır. (8)

Terör uzun zamandan beri gerek Türkiye'nin, gerekse de Azerbaycan'ın gündemini işgal eden en önemli uluslararası sorunların başında gelmektedir. Bu sorun kapsamında iki ülkenin ortak mücadele platformu oluşturma gerekliliğine en geniş biçimde 6 Kasım 2007 yılında imzalanmış Azerbaycan Cumhuriyeti Hükûmeti ile Türkiye Cumhuriyeti Hükûmeti arasında Tarafdaşlık ve İşbirliği Anlaşması'nda değinilmiştir. Söz konusu anlaşmada iki ülke arasında kurulan "dostluğun ve stratejik işbirliğinin bölgesel barışın ve sükûnetin sağlanmasına" temel oluşturacağı belirtilmiştir. Bu anlaşma kapsamında Ermenistan'ın Dağlık Karabağ'da gerçekleştirdiği işgal, 1915 olayları ve Ermenistan'ın bu olaylara uluslararası düzeyde kazandırmaya çalıştığı anlam, ikili güvenlik konuları dışında "terörle mücadelede uluslararası girişimlerin desteklenmesi ve kesin kararlılığın sergilenmesi" ve "terörle mücadelede ilişkilerin geliştirilmesi" özellikle belirtilmiştir. (9)

Bilindiği gibi Ermenistan, uluslararası terör ve güvenlik konusunu sıklıkla gündeme getiren bazı büyük devletlerin desteğini alarak Azerbaycan topraklarını işgal etmiştir. Bu işgal sırasında Azerbaycan topraklarında gerçekleştirdiği katliamlar, sivil insanların öldürülmesi, çocuk, yaşlı ve kadınlara karşı yapılmış vahşet eylemlerinin izleri hâlâ hafızalardan silinmemiştir. 1980`li

yılların sonu ve 1990`lı yılların başında Ermenistan'ın Azerbaycan'da çok sayıda metro, otobüs ve tren bombalamaları, hatta Ermenistan'ın Spitak şehrinde 1988 yılı Aralık ayında gerçekleşmiş deprem dolayısıyla oraya yardıma giden 78 kişiden oluşan Azerbaycan'ın arama kurtarma görevlilerinin bulunduğu uçağın Ermenilerce roketle düşürülmesi sonucu katledilmiş yüzlerce masum insanın her biri birer terör kurbanıdır. (10) Günümüzde bile Azerbaycan'ın, Ermenistan'ın işgali altındaki topraklarını kurtarma operasyonları sürerken Ermenistan ordusunun savaş alanında yaşadığı hezimetin acısını, çatışmaların olduğu bölgelerden çok uzakta bulunan Gence, Terter, Berde, Hızı, Gebele gibi insanların yoğun olduğu kentlere roket saldırıları düzenleyerek ve 94 masum sivil katlederek çıkarması, hem de bunu modern iletişim çağında dünyanın gözleri önünde hiç çekinmeden yapması onun mayasının terörle yoğrulduğunun apaçık kanıtıdır. Öte yandan Türkiye'nin güvenlikle ilgili sorunlarında, Ermenistan faktörü üzerinde durulması gereken çok önemli bir husustur. Ermenistan-ASALA-PKK işbirliği günümüzde bilinen bir gerçektir. (11) Bu işbirliğinin tarihi 40 yılı aşmaktadır. ASALA terör örgütü mensuplarının Ermenistan'da ve Ermeni diasporası nezdinde üst düzey yetkililerce "kahramanlaştırılması" gerçeği ayan beyan ortadadır. Talat Paşa'nın katili Soghomon Tehlirian'ın Ermenistan'da heykelinin dikilmesi bize çok önemli gerçeklerden haber vermektedir. (12)

Ermenistan'ın, işbirliğinde bulunduğu PKK/YPG terör örgütü mensuplarını işgal ettiği Azerbaycan topraklarına son 7-8 sene zarfında çeşitli aralıklarla yerleştirmesi PKK/YPG terörünün Azerbaycan'a da bulaşması anlamına gelmektedir. (13) Dolayısıyla da bu, güvenlik alanında Azerbaycan ve Türkiye'nin yakın işbirliğini zorunlu kılan önemli bir diğer sorunun mevcutluğunu ve ya yaratıldığını gözler önüne sermektedir.

Ermeni terör geleneğinin, Türkiye'nin dış siyasetinde, diplomasisinde, siyasi ve kamu hayatında olduğu kadar ülke güvenliğinde de ne denli önemli sorunlara ve felaketlere yol açtığını yakın tarihimizde ASALA, JCAG, ASALAMR, ARA, NAR isimli Ermeni terör örgütlerinin gerçekleştirdikleri hain ve kanlı eylemleri ortaya koymaktadır. (14) Aynı örgütlerin 1988-1992 yılları arasında Ermenistan'da yaşayan Azerbaycan Türkleri'ne, Karabağ'ın işgali sırasında orada bulunan Azerbaycan vatandaşlarına karşı özellikle de Hocalı, Ballıgaya, Ağdaban, Garadağlı soykırımları ile işledikleri insanlık dışı cinayetlerin baş aktörleri olması terörün bölge açısından ve Azerbaycan-Türkiye ilişkilerinde ne denli ciddi sorun olduğunu bir daha kanıtlamaktadır. Bugün Ermenistan'da siyasi parti olarak faaliyet gösteren Taşnaksutyun'un geçmişte Osmanlı ve Kafkasya coğrafyasında gerçekleştirdiği terör faaliyetlerini dikkate aldığımızda, *Terör* olgusunun Ermeni ulusal kimliğinin inşa sürecinde ve yayılmacılık hayallerinin gerçekleştirilmesinde nasıl meşru sayılarak araçsallaştırıldığı bariz bir şekilde görülmektedir. (15)

Uluslararası hukukta söz konusu bu türden eylemlerin kesin bir biçimde terör olarak betimlenmesine rağmen Ermeni teröristlerinin faaliyetlerinin, onların lojistik ve finansal kaynaklarının bazı büyük devletlerce desteklenmesi, bu önemli mesele kapsamında olan ikili ilişkilerde ortak stratejilerin geliştirilmesinin ehemmiyetini ortaya koymaktadır.

Enerji güvenliği. Azerbaycan ve Türkiye'yi birbirine bağlayan ortak tarihi, medeni, etnik, dini ve sosyal bağlarının olması dışında her iki ülkenin ekonomik olarak da birbirlerine sıkı biçimde bağlı olduğu bir gerçektir. Özellikle de, XXI. Yüzyılın başlarından itibaren iki ülke arasında gelişen Enerji İttifakı ve önemli stratejik projeler ekonomik ilişkilerin küresel düzeyde nitelendirilebilmesini olanaklı kılmıştır.

Öte yandan Türkiye, Azerbaycan'ın enerji kaynaklarının uluslararası pazarlara çıkışını sağlayan esas ülke konumundadır. Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol boru hattı, Bakü-Tiflis-Erzurum doğal gaz hattı, Bakü-Tiflis-Kars demiryolu hattı, TANAP ve ekonomi alanındaki diğer stratejik öneme sahip projeler, niteliği ve hacmi dolayısıyla

la sadece Türkiye ve Azerbaycan'ın değil, Avrupa'nın enerji güvenliği ile ilgili küresel öneme sahip değerlerdir denilebilir. (16) Bu bağlamda 12 Temmuz 2020 yılı tarihinde Ermenistan'ın yeni topraklar işgal etmek ve orada bulunan enerji-ulaşım hatlarını kontrol altına almak, Azerbaycan-Gürcistan sınırını ele geçirmek amacıyla Azerbaycan'ın Tovuz bölgesine büyük saldırılar gerçekleştirmesi sadece Azerbaycan'ın enerji güvenliği ile ilgili bir tehdit oluşturmadığını, Ermenistan'ın bu hususta da Türkiye, Gürcistan ve hatta Avrupa'nın enerji-ulaşım güvenliğini tehdit eder bir konumda bulunduğunu gözler önüne sermektedir. Dolayısıyla da bölgemizde bulunan Ermenistan tehdidinin bastırılması ve kontrol altında tutulabilmesi için Azerbaycan ve Türkiye (buna Gürcistan'ın da eklenmesi zorunludur) arasındaki yakın işbirliği oldukça elzemdir. (17)

Bilindiği gibi Azerbaycan Avrupa'nın enerji güvenliğinin önemli bir parçasıdır. (18) Söz konusu bu güvenliğin korunmasında Türkiye en önemli bölgesel güç konumundadır. Dolayısıyla, enerji güvenliği Azerbaycan-Türkiye arasındaki ikili ilişkilerin de kapsamını ve boyutlarını aşan uluslararası bir nitelik arz etmektedir.

Benzer şekilde, Türkiye'nin Doğu Akdeniz'de enerji alanında, uluslararası hukuk açısından tamamen haklı bir şekilde yürüttüğü faaliyetlerle ilgili olarak Yunanistan başta olmak üzere diğer ülkelerle yaşadığı sorunlar kapsamında Azerbaycan'ın Atina'ya karşı gösterdiği açık tepki Türkiye ile yakın ikili ilişkiler kapsamında değerlendirilmelidir. (19)

Enformasyon güvenliği. Soğuk Savaş sonrası dönemde, özellikle de bilgi teknolojileri ve internet çağının başlaması, geleneksel haber/bilgi kaynaklarının etkinliğinin yerini giderek internet kaynaklarının alması, iletişimin giderek hızlanması ve elde edilebilirlik düzeyinin hızla yükselmesi, iletişim/haberleşme ve genel olarak enformasyon alanında güvenlik faktörünün yeniden gözden geçirilmesi ve siber güvenlik de dahil olmak üzere güncel gerçeklikler doğrultusunda çalışmalar yapılmasının zorunluluğunu ortaya koymaktadır. Bu kapsamda Azerbaycan ve Türkiye'nin hem iç, hem de dış güvenliği konusu oldukça büyük önem arz etmektedir.

Her iki ülkenin çıkarlarının birbirinden ayrı düşünülmemeyeceği artık bir gerçektir. Dolayısıyla enformasyon/haberleşme alanında da orta ve uzun vadeli stratejilerin belirlenmesi ve bu doğrultuda çalışmaların gerçekleştirilmesi ve gerekli önlemlerin alınması her iki ülkenin çıkarları bakımından bir zorunluluktur denilebilir. Bu kapsamda aşağıdaki hususların belirtilmesi konunun daha iyi anlaşılması ve alınması çok gerekli olan önlem-

lerin idraki açısından oldukça ehemmiyetlidir: 1-Türkiye Cumhuriyeti'nin hem ülke içinde, hem de ülke sınırları dışındaki terör örgütlerine karşı yürüttüğü operasyonları ve politikalarının haklı gerekçeleri hakkında her iki ülkenin ilgili kurumları ve basın-yayın kuruluşları aracılığı ile hem iki kardeş ülke kamuoyu, hem de dünya kamuoyunun doğru bir şekilde bilgilendirilmesi çok olumlu sonuçlar doğurdu ve bu kapsamda işbirliğinin devam ettirilmesi son derece önemlidir. 2-Çok etkin olan Ermeni diasporası, önyargılı Batılı kurum ve kuruluşlar, hakkaniyeti çok kolay bir şekilde seçimlerde oy kazanma hesaplarına kurban verebilen Batılı bazı politikacılar, tarihi gerçeklerden habersiz kitleler, sosyal medyanın etkinliği ve s. gibi gerçekler göz önünde bulundurularak sözde "Ermeni soykırımı" yalanlarına karşı ve aynı zamanda Anadolu ve Azerbaycan topraklarında Ermeni mezalimleri ile ilgili, her iki ülkenin kurum ve kuruluşlarının desteği ile birlikte mücadelede işbirliğinin artırılması elzemdir. 3-Azerbaycan Silahlı Kuvvetleri'nin Ermenistan ordusunu hezimete uğratarak 44 günlük savaşın sonucunda Ermenistan'ın işgali altında bulunan bölgelerini kurtarması sırasında gün yüzüne çıkan gerçeklerden birisi de Ermeni diasporasının Batı'da, özellikle de Avrupa'da basın-yayın kuruluşları üzerindeki baskı oluşturabilme im-

kanına sahip olması idi. Şöyle ki, savaşın devam ettiği sırada, Fransa'da yayın yapan TF1 televizyon kanalında savaş bölgesinden tarafsızca hazırladığı programlar dolayısıyla gazeteci Liseron Boudoul'a karşı Ermeni diasporası tarafından linç kampanyası başlatılmış, ona karşı baskılar uygulanmış ve kanalın internet sitesinden söz konusu haberler kaldırılmıştır. (20) Bu gerçek, doğal olarak özgür basın, fikir özgürlüğü ve demokrasi söylemlerini sıklıkla gündeme getiren Fransa'nın, bir etnik grubun bu insanlık dışı baskılarına olanak tanınması veya onun önünü açması sorununu ön plana çıkarmaktadır. Böylece Türkiye ve Azerbaycan'ın, enformasyon güvenliği alanında işbirliği ve birlikte mücadelesinde böylesine ve daha fazla çifte standartları göz önünde bulundurmaları faydalı olacaktır. 4-Batı kaynaklı toplumsal operasyonların önceden bilinmesi, sürecin takip edilmesi ve kamuoylarının bilgilendirilmesi doğrultusunda gerekli önlemlerin alınması da bu kapsamda büyük önem arz etmektedir. "Demokrasi havarisi" olan Batı merkezli kurum, kuruluş, STK ve benzeri örgütlenmelerin söylemleri son yıllarda artık gerçek anlamda söz konusu merkezlerin kendi çıkarları odaklı kötü planlarını saklayamayacak düzeye ulaşmıştır denilebilir. Gezi Parkı olayları, renkli-kumaşlı "devrimler", insan hakları hususunda "not vermeler" ve

s. gibi çıkar kokan modern emperyal taktikler bu kapsamda zikredilebilir. 5-işgalden kurtarılan bölgelerde işgalci Ermenistan tarafından Azerbaycan'ın uğratıldığı maddi zararların belirlenmesi süreci, Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in imzaladığı kararname doğrultusunda devam ediyor ve bu süreci müteakiben uluslararası düzeyde yargı süreci başlatılacak. Zarar belirleme sürecine uluslararası düzeyde ilgili merciler de dahil edilmiştir. Hiç kuşkusuz Ermenistan, onun diasporası ve onların destekçisi olan devletler bu yargı sürecini sabote edecek, çeşitli vasıtalarla önemsizleştirmeye/itibarsızlaştırmaya gayret edecek ve başkaca diğer aleyhte faaliyetlerde bulunacaklar. Enformasyon alanında işbirliği bu kapsamda da çok önemlidir. 6-iki ülkenin ilgili enformasyon kurumları, diasporası ve potansiyelinin bu hususlarda da işbirliğine yöneltilmesi gerçeklerin çarpıtılmaması açısından önemlidir: Ermenistan uzun süreden beri Hıristiyan kimliğini kabartarak işgalciliğinin üzerini "medeniyetler çatışması" tezi ile örtmeye çalışmakta, Batı için "son kale" olduğu fikrini veya saçmalığını kabul ettirme girişimlerini sürdürmektedir (21); Ermenistan uğradığı yenilginin ardından tanınan ek süre zarfında işgal ettiği Azerbaycan topraklarından barış ortamında can güvenlikleri sağlanarak çıkmaktalar. Çıkarırken de ormanları, onlara ait olmayan yerleşim yerlerini yakmaktalar. İlk olarak şu hususun belirtilmesinde fayda var. Kelbecer, Laçın ve Ağdam başta olmak üzere işgal edilen bütün Azerbaycan topraklarının asli sahipleri, oralar işgal edilirken can güvenlikleri sağlanmadan, onlara ek süre tanınmadan apar topar bir şekilde ana yurtlarından kovulmuş, bir çoğu ise vahşi katliamlara maruz kalmıştı. Onlar evlerini terk etmeye zorlanırken hiçbir yeri yakmamıştı. Çünkü insan kendine ait olan bir şeye zarar vermez. Ayrıca, Azerbaycan'a ait ormanlar Ermeniler tarafından yakılırken, ağaçlar kasıtlı bir şekilde kesilirken "modern dünyanın" sustuğunu, Avustralya ormanları için ağlayanların kaybolduğunu görüyoruz.

Bu gerçekler ışığında enformasyon güvenliği iki ülke

ilişkilerinde doğruların duyurulması ve bölgesel barışın korunması açısından önemlidir. Dolayısıyla bu kapsamda da iki kardeş ülkenin diasporaları, önde gelen düşünce merkezleri ve ilgili resmi veya resmi olmayan kuruluşlarının işbirliği zorunludur denilebilir.

Çevre/Doğa güvenliği. 1970'lerden beri uluslararası güvenlikle ilgili konuların başında kuşkusuz dünyanın doğal dengesinin korunması/korunamaması sorunu gelmektedir. Küresel boyutlara evrilen bu sorun, özellikle de küresel ısınma, doğa dengesinin bozulması, dünyamızın doğal düzeninde kendisini gösteren bir dizi olumsuzluklar ve felaketler ülkelerin ve doğal olarak da toplumların güvenliğini tehdit etmektedir.

Bilindiği gibi, doğa veya çevre güvenliğinin en önemli özelliği sorunun etkilerinin toplumların her bir bireyi tarafından direkt hissedilmesidir. Özellikle, son 15-20 yılda Anadolu ve Azerbaycan coğrafyası için daha önce etkili olmayan deprem, hortumlar, kuraklık, hava kirliliği ve s. gibi doğal felaketler ve olaylarla çok sayıda çevre/doğa probleminin ortaya çıkması çevre güvenliğinin, iki ülke ilişkilerinde üzerine odaklanması gereken önemli bir sorun olduğunu göstermektedir.

Ayrıca, doğa/çevre sorunları devletlerin sınırlarını tanımadığı için onların birlikte mücadele etmelerini ve işbirliği içinde olmalarını zorunlu kılıyor. Doğa problemlerinin büyük bir kısmı insan odaklı olduğu gibi, bu kapsamda devletlerarası işbirliği oldukça önemlidir. Dolayısıyla bu hususta da *Siyasi İrade* kavramı yine ön plana çıkmaktadır. Dünyada çeşitli hükümetlerin her konuda olduğu gibi, bu konuda da ortak irade sergileyebildikleri veya anlaşamadıkları görülmektedir.

Bu bağlamda Türkiye ve Azerbaycan'ın, hatta bütün bölgemizin çevre ve sağlık güvenliği açısından büyük bir tehlike barındıran ve saçan, kullanım süresini çoktan tamamlamış, fakat Ermenistan yönetiminin kullanılması için ısrarlı bir şekilde devam kararı aldığı Metsamor Nükleer Santrali ile ilgili sorun bölgemiz ve aynı zamanda küresel ölçekte bütün mercileri rahatsız etmesi gereken niteliktedir. Bu bakımdan Ermenistan'da eski ve hasarlı durumda halâ faaliyette bulunan söz konusu bu santralin bölge ve dünya için oluşturduğu tehdit büyük tedirginlik kaynağıdır. Yayılımacı hayalleri sebebinden kendisini bölgeden izole ederek düşürdüğü ekonomik zorluklar dolayısıyla santralin kapatılmasına yanaşmayan Ermenistan, bölgenin doğası ve binlerce insanın hayatına her an son verebilecek bir tehlide evsahipliği yapmaktadır. Daha ilginç ise santral, Ermenistan yönetimi tarafından komşu devletlere karşı caydırıcı bir tehdit unsuru olarak da kullanılmaktadır. (22) Aynı teknolojik

özellikleri paylaşan Çernobil'in oluşturduğu küresel düzeyde hasarlar halâ atlatılmamışken, Metsamor'un ilkel denebilecek teknolojik yöntemlerle kullanımına devam edilmesi, sadece bölge için değil, dünya eko sistemi için de potansiyel tehdittir. Nitekim, dünya ekoloji kurumları, hatta BM çeşitli düzeylerde bu konuda Ermenistan'ı defalarca uyarmıştır. Şöyle ki, BM Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı (IAEA), Metsamor'a tehlike derecelendirmesi kapsamında 15 üzerinden 13 kritik düzeyli notunu vererek dünyadaki en tehlikeli iki nükleer santralden biri olduğunu saptamıştır. Metsamor basınçlı su soğutmalı bir sistemle çalışan, SSCB'nin en eskisi sayılan ilk nesil teknolojiyle dizayn edilmiş VVER-440 reaktörü ile çalışmaktadır. Metsamor santrali bir kaza anında radyasyon yaymakla kalmayacak, su soğutma sistemiyle bölgenin tüm su kaynaklarını da kirletecek kadar büyük tehdit kaynağıdır. (23)

Ermenistan yönetiminin yayılcı politik çıkarları doğrultusunda amacına ulaşmada ve ya istediğini alamayınca doğa faktörünü nasıl caydırıcı bir unsur olarak gördüğü ve ya kullandığı aslında yıllardan beri bilinen bir gerçektir. Ermenistan'ın, 30 seneye yakındır işgal altında tuttuğu Azerbaycan topraklarında bulunan doğal

kaynakları (değerli maden yatakları, su havzaları, ormanlar vs.) yağmalaması, işgal ettiği bölgelerde bulunan su havzalarından Azerbaycan'ın diğer bölgelerinin faydalanabilmesini kasten olanaksızlaştırması, binlerce insanın hayatını riske atarak Serseng ve Sugovuşan barajlarının zorunlu teknik bakımını kasti olarak gözardı etmesi, Azerbaycan Silahlı Kuvvetleri tarafından hezimete uğratarak işgal ettiği bölgelerden püskürtülürken ormanları yakarak geri çekilmesi onun kimliği ile bütünleşmiş uluslararası nitelikli geleneksel cinayetleri olarak bilinmektedir. Avrupa Konseyi Parlamenter Meclisi 2016 yılında kabul ettiği bir karar ile, Ermenistan'ın su havzaları ile ilgili hukuk dışı faaliyetlerini Ekolojik Terör olarak nitelendirmiştir. (24)

Bu bakımdan Türkiye-Azerbaycan ikili ilişkileri kapsamında doğa sorunları ile ilgili hükümetler düzeyinde ortak strateji geliştirilmesi, toplumsal bilinçlenmenin artırılmasının önemi doğrultusunda eğitim ve diğer faaliyet programlarının hazırlanması hayati önem taşımaktadır. Su, gıda, hava gibi temel yaşamın korunmasına ilişkin büyük öneme sahip faktörler hususunda toplumsal yaşanmanın ve güvenlik algısının oluşturulmasında insanlar arasındaki dayanışmanın önemi vurgulanmalıdır.

Nitekim, 2020 yılının sıcak yaz aylarında, Ardahan`dan başlayarak Hazar Denizi`ne dökülen Güney Kafkasya`nın en büyük nehri Kura sularının kurummasının toplumsal hafızada oluşturduğu sıkıntı, derin hayati korku ve terdirginlik doğa problemlerinin ortak çözümünde tetikleyici rol oynaya bilmektedir. Yani doğal felaketleri doğa konusunda toplumlarda daha etkin bilinç uyandırmak için aydınlatıcı anlamda kullanmak mümkündür. Bu aynı zamanda Türkiye ve Azerbaycan toplumundaki dayanışmayı, uluslararası güvenlik bilinci kapsamında oluşturmak bakımından önemli bir husustur.

Sağlık Güvenliği. 2019 yılının son aylarında Çin`in Wuhan kentinde patlak veren ve 2020 yılının ilk aylarında tüm dünyayı etkisi altına alan COVID-19 virüsünün uluslararası alanda oluşturduğu derin panik, sosyal terdirginlik ve toplumsal korku dünya için tıbbi güvenliğin ne nedenli önemli olduğunu bir kez daha ortaya çıkarttı. Aynı biçimde son on senede dünyada yaşanan kuş gribi, domuz gribi, SARS, MERS, Ebola gibi salgınlar ülkeler arasında medikal güvenlik alanında sıkı işbirliğinin önemiyetini göstermektedir.

Bilindiği gibi devletler açısından uzun zamandan beri medikal istihbarat ve güvenlik konuları gündemi işgal etmektedir. Bu konu, zaman zaman devletler arasında krizlere ve diplomatik sorunlara da yol açmaktadır. ABD-Çin ilişkilerinde kendini gösteren problemler arasında medikal güvenlikle bağlı konuların merkezde bulunması tıbbi güvenliğin dünyamızda ne denli hassas bir konu olduğunu açıklamaktadır.

Birleşmiş Milletler`in imzalanmasını tüm üye devlet için ön koşul olarak gördüğü İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi`nde yiyecek, giyim, mesken, tıbbi bakım vs. gibi önemli faktörler insan için temel ve hayati gereklilik olarak belirtilmiştir. (25) Bu doğrultuda tıbbi sağlığın insani gereksinimlerin en önemlisi olduğu söylenebilir.

Diğer alanlarda olduğu gibi sağlık alanında da Türkiye-Azerbaycan ilişkileri büyük önem arz etmekte ve hızlı bir gelişim seyri çizmektedir. Azerbaycan`ın modern tıbbi eğitim, hizmet ve bilgisinin oluşumunda Türkiye ilk sırada yer almaktadır. Özellikle de bağımsızlık sonrasında Azerbaycan sağlık hizmetlerinin gerek eğitimli personel, gerekse de teknolojik donanım açısından geliştirilmesinde Türkiye önemli rol oynamaktadır. Kuşkusuz Azerbaycan`dan da çok sayıda insan Türkiye`de sağlık sektöründe önemli rol üstlenirken, aynı zamanda tıbbi hizmet ve teknoloji ihracı açısından Azerbaycan önemli bir pazar sayılmaktadır. Azerbaycan`da çok sayıda hastanenin, tıbbi merkezlerin açılmasında, tıbbi personelin

yetiştirilmesinde Türkiye`nin rolü kıyaslanamaz. Gerek devletlerin, gerekse de özel sektörler aracılığıyla gelişen bu ilişkilerin güvenlik boyutlarının oluşturulması hayati önem arz etmektedir.

Bu bağlamda sağlık alanında küresel ve bölgesel düzeyde mevcut ve gelecek tehditler doğrultusunda daha kapsamlı ve etkin faaliyetler doğuracak ortak strateji geliştirilmesi yönünde çalışmalara başlanması son derece büyük ehemmiyet taşımaktadır. Bu çerçevede ABD`de bulunan Ulusal Tıbbi İstihbarat Merkezi (NCMI) gibi küresel ölçekli istihbarat kuruluşlarının göz önünde bulundurulması, meselenin öneminin anlaşılması açısından oldukça faydalıdır. (26) Bu açıdan epidemiyoloji, çevre sağlığı, teknoloji, biyoteknoloji ve benzer alanlarda ortak strateji doğrultusunda işbirliğine büyük gereksinim bulunmaktadır.

Yukarıda belirtilenler ışığında, iki ülke ve bölge açısından Ermenistan`ın önemli bir güvenlik sorunu oluşturduğu görülmektedir. Sadece şu iki gerçek bile bizlere "Büyük Ermenistan" hayali ile ilgili çok şey söylemektedir: 1-Ermenistan`ın bir önceki Cumhurbaşkanı Serj Sarkisyan`ın Ermeni gençlerine hitaben "Karabağı biz aldık, Ağrı Dağı`nı ise siz alacaksınız" demesi. (27) 2-Şimdiki Başbakan Nikol Paşinyan`ın Sevr Antlaşması`nın 100. yıldönümü ile ilgili bir konferansta "Sevr Antlaşması tarihi bir olgudur, Sevr`i anmak ve mefhumuna sadık kalmak görevimizdir." ifadelerini kullanması. (28) Ayrıca Ermenistan`da, Doğu Anadolu bölgesinin "Batı Ermenistan" olarak adlandırılması ve Gürcistan`ın Cavaheti bölgesinin Ermenistan`a birleştirilmesi "gerekliliğinin" sıkça dillendirilmesi gerçekleri de bu kapsamda kayda değerdir.

Sonuç olarak, Azerbaycan ve Türkiye ilişkileri kapsamında güvenlik/tehdit algılamaları ile ilgili belirtilen bu beş önemli başlık, Ermenistan faktörüne odaklanılmasının gerekliliğini ön plana çıkarmakla birlikte, iki ülkenin ve aynı zamanda bölgesel düzeyde güvenlik sorunlarının çözümü veya zararlarının en aza indirgenmesi doğrultusunda ihtiyaç duyulan çalışmalara bir nebze ışık tutabilir. Ayrıca, Azerbaycan`ın işgalci Ermenistan`a karşı yürüttüğü 44 günlük Kurtuluş Savaşı`nın kesin galibiyetle sonuçlanmasında kardeş Türkiye Cumhuriyeti`nin verdiği hayati nitelikli siyasi-diplomatik desteğin doğurduğu olumlu sonuçlar, her alanda gelecek işbirliğinin şekillendirilmesi için kılavuz olarak görülmelidir. Birlikten doğan gücümüzün, işgalciyi ve destekçilerini nasıl hezimeteye uğrattığı gerçeği her zaman yolumuza ışık tutmalı, şerefini onardığımız BM başta olmak üzere, genel olarak uluslararası hukuk bizi alkışlamalıdır. ✨

Kaynakça:

1. Birdiřli Fikret (2011). "Ulusal Güvenlik Kavramı'nın Tarihsel ve Düşünsel Temelleri", Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 31 (2): 150-151
2. Kadir Sancak, Güvenlik Kavramı Etrafındaki Tartışmalar ve Uluslararası Güvenliğin Dönüşümü
3. Kadir Ertaç Çelik, Mehmet Seyfettin EROL, Ulusal Güvenlik Strateji Belgesi Bağlamında ABD'nin Karadeniz Politikası ve Türkiye, Aralık 2017.
4. Kenneth Waltz N, Anarchic Orders and Balances of Power, Robert Koehane (ed.), New York:Columbia University Press, 1986, s.110-104.
5. Ünal Acar ve Ömer Urhal, Devlet Güvenliği, İstihbarat ve Terörizm, Ankara: Adalet Yayınevi, 2007, s. 73
6. Baylis John, "Uluslararası İlişkilerde Güvenlik Kavramı", Uluslararası İlişkiler Akademik Dergi, cilt 5, sayı 18, Yaz 2008, s. 69-85
7. Gün Rengin Ö., "Uluslararası Terörizm: Dünya Savaşının Yeni Boyutu", Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, cilt 2, sayı 4, yıl 2000, s. 81
8. Kaya İbrahim, Terörle Mücadele ve Uluslararası Hukuk, Ankara: USAK, 2005, s. 27 ve d.
9. Azerbaycan Respublikası ve Türkiye Respublikası arasında Birge Beyannamenin tesdik edilmesi hakkında, <http://www.e-qanun.az/framework/13850>
10. [http://femida.az/en/news/43387/Xarabaqalan--Erm%C9%99nistan%C4%B1n-x%C9%99yan%C9%99ti---Spitak-z%C9%99lz%C9%99l%C9%99si-\(FOTOLAR\)](http://femida.az/en/news/43387/Xarabaqalan--Erm%C9%99nistan%C4%B1n-x%C9%99yan%C9%99ti---Spitak-z%C9%99lz%C9%99l%C9%99si-(FOTOLAR))
11. <https://avim.org.tr/tr/Yorum/ASALA-PKK-ISBIRLIGI>
12. <https://report.az/xarici-siyaset/turkiyeli-tarixciler-ermenistanda-telet-pasanin-qatiline-abide-qoyulmasına-etiraz-edir/>
13. <https://konkret.az/qarabagda-daha-doqquz-pkk-y-pg-terrorcusu-mehv-edildi/>
14. Söz konusu örgütlerin faaliyetleri için bkz. Karaş Zeynep, Ermeni Terör Örgütü: ASALA, Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2007, s. 32-40
15. Azerbaycan Cumhurbaşkanı Aliyev tüm dünyaya hatırlattı: ASALA teröristleri 24 Türk diplomatı öldürdü <https://www.dikgazete.com/ozel-haber/azerbaycan-cumhurbaskani-aliev-tum-dunyaya-hatirlatti-asala-teroristleri-h561860.html>
16. Mehdiyev Erestun, "Enerji resurslarının neqlinde Azerbaycan-Türkiye Emekdaşlığı: Nabukko`dan Cenub Qaz Dehlizi`ne", Atatürk Araştırmaları Merkezi Dergisi (AAM Dergi), 2018, 34 (1), 97, s. 241-264